

FÓKUSZ

A MUNKAVÁLLALÁS ÉS GYERMEKVÁLLALÁS PARADOXONA – BEVEZETŐ GONDOLATOK –

NAGY Beáta

Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézet
H-1093 Budapest, Közraktár u. 4-6.; e-mail: beata.nagy@uni-corvinus.hu

Abstract: In recent decades, studies focused on how the (female) employment rate and willingness of becoming parents could be increased in welfare states. This paper outlines the matter of features characterizing the relationship of these two aspects. The main question is which factors influence if employment and fertility rates strengthen or weaken each other. This introduction argues for the correlation of the developments on these two areas according to the results of recent researches: high employment rate – high fertility rate; low employment rate – low fertility rate. On which part of the scale a society can be found, is influenced by various factors, such as: whether the welfare system supports the expansion of high quality child care institutions for children up to the age of 3; how long it alienates young mothers from the labor market (including even on the level of expectations or norms); and how well-balanced the division of tasks is at home between the partners (e.g. the importance of the active role of fathers). Finally, the study outlines some arguments aiming that the increasing equalization and parallel expansion of female employment can be considered as important factors contributing to economic development and social integration.

Összefoglaló: Az utóbbi évtizedekben a kutatások homlokterébe került, hogyan lehet növelni a fejlett országok (női) foglalkoztatási rátáját és gyermekvállalási hajlandóságát. Az írás azt a kérdést járja körül, hogy mi jellemzi ennek a két területnek az egymáshoz való viszonyát. A központi kérdés az, hogy milyen tényezők befolyásolják azt, hogy a foglalkoztatás és a termékenység egymást erősítő vagy gyengítő tényezők. A bevezető amellett érvel, hogy a rendelkezésre álló kutatások szerint az utóbbi évtizedben a két terület együttmozgása figyelhető: magas foglalkoztatás-magas termékenység, alacsony foglalkoztatás-alacsony termékenység. Hogy melyik társadalom melyik részén található a skálának az azon is múlik, hogy a jóléti rendszer támogatja-e a jó minőségű gyermekintézmények kiszélesítését a három év alatti gyermekek számára is, mennyi ideig tartja távol (akár az elvárások, normák szintjén is) a fiatal anyákat a munkaerőpiactól, továbbá hogy mennyire kiegyensúlyozott a nemek otthoni feladatvállalása. például felmerül-e az apák aktív szerepvállalásának fontossága. A tanulmány végül érveket hoz fel amellett, hogy az egyenlőség növelése és vele

együtt a női munkavállalás kiterjesztése a gazdasági fejlődés és a társadalmi befogadás fontos tényezőjének tekinthető.

Keywords: employment rate, fertility rate, welfare state, parental leave system, childcare institution

Kulcsszavak: foglalkoztatási ráta, termékenységi ráta, jóléti állam, gyermeknevelési támogatás, gyermekintézmény

Két nagy, tartós kihívás van az Európai Unió országai előtt: növelni az ország foglalkoztatási rátáját (lásd Lisszaboni célkitűzés), illetve elősegíteni és ösztönözni a gyermekvállalási hajlandóságot, a termékenységet. Mindkét célkitűzés középpontjában egyértelműen a nők állnak: egyrészt mint a munkaerő-kínálat fő forrásai, másrészt mint gyermekeket szülni képes felnőttek. Mi jellemzi ennek a két területnek az egymáshoz való viszonyát, hogyan lehet összeegyeztetni ezt a két társadalmilag is kiemelten fontos területet, arra kívánunk reflektálni bevezetőnkben, hiszen a tematikus blokkban szereplő két tanulmány is pont ezt a két területet veszi vizsgálat alá: úgymint a termékenységi, családalapítási, felnőtté válási dilemmák európai összehasonlításban (Paksi Veronika–Szalma Ivett), illetve a gyermekszülés után tapasztalható női munkaerő-piaci magatartás kérdése (Drjenovszky Zsófia). A kérdések sorát hosszasan lehetne folytatni, nézzünk is meg néhányat az utóbbi időkben felkapott témák közül! Milyen munkaerő-piaci elméletekkel lehet leírni a nők megjelenését a fizetett munka világában (Belinszki 1997)? Miért születik lényegesen kevesebb gyermek, mint amit ideálisnak tartanak a szülőképes korban lévő fiatalok (Kapitány–Spéder 2009)? Hogyan lehetne ösztönözni és támogatni a családokat, hogy a tervezett gyermekek megszülessenek? Miként lehetne feltárni, tudatosítani a gyermeket vállaló és reprodukciós feladatokat ellátó szülőkkel szembeni munkaerő-piaci diszkriminációt? A családpolitikai támogatások milyen hatással vannak a kisgyermekes nők munkaerő-piaci jelenlétére (Bálint–Köllő 2008; Scharle 2007)? Milyen attitűdökkel rendelkezik a társadalom a nők munkavállalásával kapcsolatban (Blaskó 2005; Pongrácz 2005), egyáltalán: mit szeretnének maguk a vita középpontjában álló nők? Végül: miért nem merülnek fel ezek a kérdések még mindig a férfiakra vonatkoztatva is. A változó férfiszerepeknek van-e hatása ezekre a társadalmi folyamatokra? Ma már gyenge érv az, hogy csak a nők tudnak szülni... Giddens utal arra, hogy ha megfordítjuk a nemekre vonatkozó állításokat, elvárásokat, meséket, és azok furcsának, nevetségesnek, bántónak tűnnek, akkor nemi sztereotípiákkal van dolgunk (Statham kutatását idézi Giddens 1995).

Az itt felvázolt kérdések hosszú sora tovább is folytatható lenne, hiszen ez egy olyan terület, amely iránt jelentősen megnőtt az érdeklődés az elmúlt évtizedben Magyarországon is, mégis kevés kutatás ad olyan átfogó képet, amelyet minden tudományterület képviselői elfogadnak. Ennek oka lehet az az erősen normatív szemléletmód, amellyel találkozhatunk. Márpedig az értékszempontokkal megterhelt álláspontok és megközelítések a tudományos vita és a konszenzus szempontjából nem termékenyek. Mivel a kérdések szerteágazók és egy rövid bevezető szöveg feladata nem lehet ezek átfogó elemzése, a továbbiakban elsősorban a munkavállalás és a gyermekvállalás mint két fontos életútátmenet kapcsolatára kívánok összpontosítani.

Ma egy fiatal magyar nő – nevezzük Annának – átlagosan 23-24 évesen fejezi be (felsőoktatási) tanulmányait, 27,5 évesen lép először házasságra és 29 évesen szüli meg első (esetleg egyetlen) gyermekét (Eurostat 2009). Az oktatásban eltöltött évek növekvő száma, a munkaerő-piaci elhelyezkedési nehézségek és az egyéni célok diverzifikálódása miatt ezek az életút-állomások egyre később következnek be. Anna ráadásul tipródik: hogyan fogja megoldani azt a dilemmát, hogy gyereket vállaljon, de a munkaerőpiacon is jelen legyen. Ez olyan kérdés, amellyel szüleinek, anyjának ilyen módon még nem kellett szembesülnie. Magára marad-e Anna (és párja) a kérdés megoldásában, vagy támogatja őket valaki a családon kívül? A fiatal nők többsége ráadásul azzal kell hogy szembesüljön, hogy a globális változások miatt szinte minden fiatal (férfi és nő egyaránt) nagyobb fokú bizonytalansággal néz szembe: miként lehet a bizonytalanságok közepette dönteni olyan nagy kérdésekről, mint családalapítás, apává válás.

A kutatások arra mutatnak rá, hogy a fiatal férfiak halogadják a családalapítási és gyermekvállalási döntés meghozatalát, és így magatartásuk nyilvánvalóan kihat a fiatal nők anyává válási kilátásaira (Blossfeld et al. 2006b). Blossfeld és társai a fiatalokat a globalizáció veszteségeinek tekintik, hiszen az ő munkaerő-piaci pozíciójuk a közép-korú, de még az idősebb korosztályénál is lényegesen gyengébb. A fejlett országokat vizsgáló kutatás rámutatott arra, hogy a folyamat végén ott van az a Magyarországon is megfigyelhető jelenség, miszerint az alacsony iskolai végzettségű nők számára a korai gyermekvállalás viszonylag gyakori választás, mert ők ezt megfelelő szerepnek, alternatívának találják, míg a magasán képzett nők csak akkor vállalnak gyermeket, ha a jóléti államtól megfelelő támogatást kapnak (Blossfeld et al. 2006a).

A gazdaságilag fejlett országokban hosszú időn keresztül negatív kapcsolatot lehetett megfigyelni a nők foglalkoztatottsága és termékenysége között. Egyértelmű volt, hogy a legtöbb országban a női keresőmunka következménye a gyermekvállalás csökkenése, és ha a nők amellettt döntenek, hogy tömegesen kilépnek a munkaerőpiacra, akkor annak nagy ára van: a gyermekszám csökkenése. Az OECD adatai még 1980-ban is ezt az alapvető összefüggést mutatták – miként az alábbi ábra is mutatja –, és a közgazdasági elemzések is ezt a kapcsolatot taglalták (lásd például Fuchs 2003).

A helyzet azonban gyökeresen megváltozott az elmúlt két-három évtized alatt, és immár a két változó együtt járása vált jellemzővé: a magasabb női foglalkoztatási rátával rendelkező országokban magasabb a termékenység (ezek az országok tipikusan az északi országok, illetve az Amerikai Egyesült Államok), ezzel szemben a mediterrán országok esetében mindkét változó alacsony értéket vesz fel.

1. ábra A női foglalkoztatási és a teljes termékenységi ráta közötti összefüggés

Forrás: OECD 2009: Family Database Chart SF4.5.

Ez utóbbi mintához áll közel a közép-európai országok közül több is, például Magyarország, Lengyelország, ahol sem a termékenység, sem a foglalkoztatás szintjével nem lehet elégedett a közpolitika. A magyar nők foglalkoztatási szintje 50,6%, a lengyeleké 52,4% mint az 1. táblázatban is látható, bár míg a lengyel adat növekedést mutat, addig a magyar női foglalkoztatás csökkent 2008-ra. A női foglalkoztatási ráta csökkenése egyedül Magyarországon és Romániában következett be az utolsó két évben.

1. táblázat Női foglalkoztatási ráta (15–64 év)

	2006	2008		2006	2008
EU27	57,3	59,1	LV	62,4	65,4
EU15	58,8	60,4	LT	61,0	61,8
BE	54,0	56,2	LU	54,6	55,1
BG	54,6	59,5	HU	51,1	50,6
CZ	56,8	57,6	MT	33,4	37,4
DK	73,4	74,3	NL	67,7	71,1
DE	62,2	65,4	AT	63,5	65,8
EE	65,3	66,3	PL	48,2	52,4
IE	59,3	60,2	PT	62,0	62,5
EL	47,4	48,7	RO	53,0	52,5
ES	53,2	54,9	SI	61,8	64,2
FR	58,8	60,7	SK	51,9	54,6
IT	46,3	47,2	FI	67,3	69,0
CY	60,3	62,9	SE	70,7	71,8
			UK	65,8	65,8

Forrás: EC 2009.

Rég nem érvényes tehát az a vélekedés, hogy a nők visszavonulása/visszavonása a fizetett munka világából növelhetné a termékenység szintjét. Ez a várakozás a fejlett országok körében sehol sem teljesült, sőt Svédországban az ún. feminista paradoxonhoz vezetett. Chesnais az 1960–1997 közötti időszakot vizsgálva a következő megállapításra jutott: „a feminizmus és a pronatalizmus együtt jár; azokban a társadalmakban, amelyek enyhítik a dolgozó anyák terheit, a termékenységi arány magasabb, mint azokban a társadalmakban, ahol a hagyományos szerepek uralkodnak” (Chesnais 1998: 83). Noha azóta a svéd születési arányszám némileg csökkent, még mindig jóval az európai átlag felett van. Felesleges tehát arra számítani, hogy Magyarországon a nők munkaerőpiactól való távolmaradásának meglesznek a pozitív, gyermekszám-növekedésben megragadható eredményei, mert semmilyen erre mutató jel nem volt látható az elmúlt évtizedekben.

A feminista paradoxon tehát megmutatja, hogy a foglalkoztatás növekedése a fejlett országokban nincs negatív hatással a születési arányszámokra, azt mégsem mondhatjuk, hogy a gyermekszülésnek ne lenne hatása a foglalkoztatásra. Scharle (2007) a vonatkozó szakirodalmak összefoglalása kapcsán úgy fogalmaz, hogy a kisgyermek jelenléte csökkenti a nők munkaerőben való részvételét, de nem világos, hogy oksági kapcsolatot fedezhetünk-e fel e mögött. Minden bizonnyal nagy szerepe van egy harmadik tényezőnek, amely a társadalmi normákat, társadalmi intézményeket, pénzügyi ösztönzőket foglalja magában (Engelhardt és társai érveit idézi Scharle 2007: 160).

A gyermekszülések és a foglalkoztatási arányok közötti látszólag triviális kapcsolatot úgy is vizsgálhatjuk, ha arra fókuszálunk, hogy a gyermekszüléshez kapcsolódó

ellátások milyen módon hatnak a kisgyermekes nők munkaerő-piaci jelenlétére. A családtámogatási rendszer hatását a kisgyermekes nők munkapiaci aktivitására néhány tanulmány már körüljárta (Bálint-Köllő 2008; Scharle 2007). Ezek immár közgazdasági elemzésekre alapozva is felhívták arra a figyelmet, hogy a magyar pénzbeli gyermeknevelési támogatások erős ellenőztönzöt jelentenek a nők munkaerő-piaci (re)integrációjával szemben. Bálint és Köllő arra is rámutattak, hogy a jelenlegi gyermektámogatási rendszer már régen nem csak azt a célt szolgálja, amit a kezdetekben neki tulajdonítottak, azaz a kieső korábbi jövedelmet pótolja, hanem az alacsony iskolai végzettségű, a munkaerőpiachoz gyengén vagy egyáltalán nem kötődő nők esetében munkanélküli és szociális segélyként működik.

Összességében a következőképpen fogalmaz a szerzőpáros a gyermektámogatási rendszer diszfunkciójáról: „A jelenlegi rendszer a dolgozó nőket hosszú (gyermekjóléti szempontból feleslegesen hosszú) távollétre ösztönzi, illetve kényszeríti, a rossz munkapiaci helyzetben lévőket pedig nem, vagy nem jól segíti abban, hogy visszatérhessenek a munkába, vagy beléphessenek a piacra.” (Bálint-Köllő 2008: 24–25). A visszatérés lehetővé tételének fontos feltétele a gyermekintézményi rendszer támogatása, a munkapiac rugalmassá tétele, a munkaerő-kereslet bővítése.

Ezeket a tényezőket elemzésében a társadalmi normákkal is kibővítette Scharle (2007), amelyeket Magyarország esetében továbbra is erőteljesen a nemi szerepek szétválasztása, a nőknek a háztartáshoz, a férfiaknak a munkaerőpiachoz való rendelése jellemez, ami megjelenik a háztartási munkák egyenlőtlen elvégzésében (Pongrácz 2005). Azt már korábbról is tudtuk, hogy európai uniós összehasonlításban messze a magyar nők végzik a legtöbb házimunkát (Bukodi 2005), és akik a munkaerőpiacon megjelennek gyakorlatilag „szupernőként” teljesítenek egyszerre a két területen. Scharle még határozottabban fogalmaz a kérdésben: „úgy tűnik, hogy az átlagos pár Kelet-Európában újratárgyalja a háztartási feladatok elosztását, amikor a férfi hosszabban, többet dolgozik, de nem, amikor a nő fizetett munkát vállal” (Scharle 2007: 166). Ezzel szemben az északi országokban megjelent az aktív apaság intézménye, amelyben az apának nem csak biológiai, hanem társadalmi szerep is jut: a női egyenjogúság középpontjában már régen nem a nők jogokkal való felruházása, munkaerő-piaci részvétele, hanem a férfiaknak a családi életbe való bevonása áll (Nagy 2008).

Ha a 2007-es foglalkoztatottsági adatokat nézzük, akkor legalább két dolog látható: egyrészt továbbra is kiugróan magas az a negatív hatás, amit a gyermekvállalás (pontosabban a 0–6 éves kisgyermek jelenléte) okoz a foglalkoztatási rátában a nők esetében, másrészt ugyanez a hatás ellenkező előjelű, bár lényegesen kisebb mértékű a férfiak esetében. Az Európai Unión belül Csehország után (43,2) Magyarország a második ebből a szempontból. A magyar nők esetében a kisgyermek nevelése 33,5 százalékpontos lemaradást jelent a munkavállalásban. Mint láthatjuk, ez messze az európai uniós átlag, illetve a régi tagállamok eredményei mögött van, mely országokban ennél lényegesen kisebb a munkaerőpiacról való távolmaradás a gyermekvállalás következtében. A csehországi rendkívül magas arányú hatás ugyanazon tényezőknek tulajdonítható, mint Magyarországon, de ott a hároméves gyermeknevelési szabadságot megtoldották egy negyedik évvel is. Ez a negyedik év már semmilyen védettséget nem nyújt a munkaerőpiacon, és az igénybevevő nagyon alacsony készpénzes támogatást kap ez idő alatt. Ez azt jelenti, hogy az alacsonyan képzett nők rejtett munkanélkülisé-

gével állunk szemben. Olyan csapdahelyzet alakul ki számukra, amely gyakran vezet hosszú távú munkanélküliséghez (Křížková et al. 2009). Ezek a megállapítások egybeesnek a Bálint–Köllő elemzés (2008) fent idézett eredményeivel.

2. táblázat A szülői státus hatása a foglalkoztatásra, 2007*

	Férfiak	Nők
EU27	-9,5	12,6
EU15	-8,9	11,6
CZ	-5,9	43,2
HU	-9,1	35,1
SK	-7,9	33,5
PL	-14,8	9,9

*A 20–49 éves korcsoport foglalkoztatási rátájának különbsége a 0–6 éves gyermekkel rendelkező és nem rendelkező felnőttek esetében.

Forrás: EC 2009.

A táblázat tanúsága a közép-európai országokat hasonló hagyomány jellemzi: a gyermeknevelési szabadság rendszere hosszú évekre tartja távol a nőket a munkaerőpiactól, míg a férfiak esetében a kisgyermek jelenléte a munkaerő-piaci aktivitást fokozza. Lengyelországban a készpénzes juttatások a GDP-nek viszonylag kis részét jelentik, ezért kevésbé ösztönzik a távolmaradást (Scharle 2007: 168).

Amiért éppen ezt a négy országot emeltük ki, annak oka az, hogy az elmúlt években Saxonberg és Sirovátka (2006) ezeknek az országoknak a példáján vizsgálta meg, hogyan változott a családpolitika a posztoszocialista országokban. Mint Bálint és Köllő írásából (2008) megtudhattuk a szociális segélyként működő gyermeknevelési támogatás ellenőztönző a női munkavállalás esetében. Saxonberg és Sirovátka azt találták, hogy míg a posztoszocialista országok családpolitikájában fel sem merült a férfiak szerepének tárgyalása, addig erősödött a korábbi defamilizációval szemben a refamilizáció, azaz a reprodukcióval kapcsolatos feladatok fokozatos át- és visszahehelyezése a család keretei közé. A refamilizációnak explicit és implicit jelei egyaránt voltak, amelyek együttesen növelték a nők családon belüli terheit, és ezzel csökkentették a munkaerő-piaci megjelenés esélyeit. Ilyen explicit jelek voltak a konzervatív családpolitika, illetve az erősen elkülönülő nemi szerepek. Implicit jel lehet az, ha a gyermekgondozási intézmény fenntartása nem állami vagy közösségi feladat, hanem piaci alapokra kerül, és ezért a társadalom tömegei számára nem elérhető, így „magától érteődő módon” a nők maradnak otthon, hogy pótolják a jóléti rendszer hiányosságait.

A hosszú gyermeknevelési szabadság és az univerzális, alacsony összegű juttatás (mint nálunk a gyés), létrehozza az explicit refamilizációt, ezzel egyszersmind ösztönzi az elkülönült nemi szerepek fennmaradását. Ezekben az esetekben a nők lesznek azok, akik a gyermeknevelés feladatát ellátva kilépnek a munkaerőpiacról, a férfiak pedig a fő kenyérkeresők. Teljesen egyértelmű, hogy miközben a gyermeknevelési támogatások rendszere nemekre semlegesen került kialakításra, azaz férfiak és nők egyaránt igénybe vehetnék, a gyermeknevelési szabadságon szinte kizárólag nők

találhatók. Frey elemzése szerint 2007-ben 10 ezer férfi és 235 ezer nő volt gyesen vagy gyeden, és további 45 ezer nő gyeten (Frey 2009: 35). Témánk szempontjából marginálisnak tűnik, de a társadalmi normákról sokat elárul a nyugdíjazáshoz való viszony. Frey a következő megállapítást teszi ezzel kapcsolatban: „A munkavállalási korú nyugdíjasok 40 ezres növekménye szinte teljes egészében nőkből áll.” (Frey 2009: 35) Az említett növekedés a 2005–2007 közötti időszakra vonatkozik, és kapcsolatban állhat a női nyugdíjkorhatár 62 évre való felemelésével.

A gyermeknevelési támogatások igénybevételi lehetőségét tehát már minden posztszocialista országban nemre semlegesen fogalmazzák meg, de annak fókuszában változatlanul a nők, és a férfi kenyérkeresői modell megerősítése állnak, amely törekvés egybeesik a társadalom attitűdjeivel is (Blaskó 2005; Pongrácz 2005). Összességében tehát a gyermekek gondozásával kapcsolatos szabadságok rendszere, a gyermekintézmények elérhetősége és minősége, a munkaerő-piaci politikák egyaránt a refamilizáció irányába hatnak (Saxonberg–Sirovátka 2006).

TOVÁBBVEZETŐ GONDOLATOK

A posztszocialista országokról folytatott fenti elmélkedések szinte kizárólag arról számoltak be, hogy a rendszerváltozás után bekövetkezett konzervatív fordulat – amelyet tulajdonképpen már előkészített a nyolcvanas évekbeli szocialista családpolitika (Ferge 1999) – hagyományosan definiálta a férfiak és a nők gazdasági és társadalmi szerepét. Mindeközben a felvillantott nemzetközi példák egyre inkább arra utalnak, hogy időközben a nők munkaerő-piaci megjelenése [*dual earner families*], sőt akár a férfiak családon belüli aktív szerepvállalása [*dual earner-dual carer families*] vált kiemelt kérdéssé.

A társadalom számára önmagában is érték az, ha tagjai minél aktívabban vesznek részt a munkaerő-piaci folyamatokban: növekszik az emberi tőke beruházás hozama, gyarapodik az adófizetők száma, csökken az eltartottak, a (tartósan) függő helyzetben lévők aránya a felnőtt népességen belül. A Világ gazdasági Fórum legutóbbi jelentése például explicit módon felmutatott két összefüggést is, amely a nemek közötti egyenlőség mértékével [*gender gap index*] áll kapcsolatban: az egyik a versenyképességi index, a másik pedig az egy főre eső GDP mennyisége (WEF 2007). Ezek az összefüggések rámutatnak arra, hogy azok az országok növekednek dinamikusan, amelyek mindkét nem emberi tőkéjét, képességeit, tudását kihasználják, és a nemek szempontjából is demokratikus társadalmat formálnak.

A munkaerő-piaci aktivitás az előbbieken túl védelmet nyújt a szegénység, és különösen a gyermekes családok szegénysége ellen. A foglalkoztatás a leghatékonyabb segítség a szegénységi csapda elkerülésére, a szülők keresőtevékenysége megvédheti a gyerekeket is a szegénységtől, ahogy az az összefoglaló, 3. táblázatból látható.

3.táblázat A születési ráta, a női foglalkoztatás és a gyermekszegénység alapindikátorai

	Teljes termékenységi ráta 2005	Foglalkoztatási ráta népességcsoportonként					Gyermekszegénység cc. 2000 (%)
		Nők, 2006		Anyák, 2005		Egyedülálló szülők, 2005	
		Összes	Részállás	Legkisebb gyermek: <2	Legkisebb gyermek: 3-5		
Ausztrália	1,81	65,5	40,7	48,3		49,9	11,6
Ausztria	1,41	63,5	31,4	60,5	62,4	75,0	13,3
Belgium	1,72	53,6	34,7	63,8	63,3	62,0	4,1
Csehország	1,28	56,8	5,6	19,9	50,9	63,0	7,2
Dánia	1,80	73,2	25,6	71,4	77,8	82,0	2,4
Egyesült Államok	2,05	66,1	17,8	54,2	62,8	73,8	21,6
Egyesült Királyság	1,80	66,8	38,8	52,6	58,3	56,2	16,2
Finnország	1,80	67,3	14,9	52,1	80,7	70,0	3,4
Franciaország	1,94	57,1	22,9	53,7	63,8	70,1	7,3
Görögország	1,28	47,5	12,9	49,5	53,6	82,0	12,5
Hollandia	1,73	66,0	59,7	69,4	68,3	56,9	9,0
Írország	1,88	58,8	34,9	56,3		44,9	15,7
Izland	2,05	81,6	26,0	83,6		81,0	..
Japán	1,26	58,8	40,9	28,5	47,5	83,6	14,3
Kanada	1,53	69,0	26,2	58,7	68,1	67,6	13,6
Korea	1,08	53,1	12,3	..	..	..	..
Lengyelország	1,24	48,2	16,3	..	..	..	9,9
Luxembourg	1,70	53,7	27,2	58,3	58,7	94,0	..
Magyarország	1,32	51,2	4,2	13,9	49,9	..	13,1
Mexikó	2,20	42,9	27,6	..	..	..	24,8
Németország	1,34	61,5	39,2	36,1	54,8	62,0	12,8
Norvégia	1,84	72,3	32,9	..	..	69,0	3,6
Olaszország	1,34	46,3	29,4	47,3	50,6	78,0	15,7
Portugália	1,40	62,0	13,2	69,1	71,8	77,9	15,6
Spanyolország	1,34	54,0	21,4	45,1	47,9	84,0	15,6
Svájc	1,42	71,1	45,7	58,3	61,7	83,8	6,8
Svédország	1,77	72,1	19,0	71,9	81,3	81,9	3,6
Szlovákia	1,25	51,9	4,1	23,1	46,6	..	..
Törökország	2,19	23,8	17,8	..	..	..	21,1
Új-Zéland	2,01	68,4	34,5	46,6		53,2	14,6
OECD	1,63	56,8	26,4	..	..	70,6	12,0

Forrás: OECD 2007.

A fenti példák és a társadalmi vélekedés is szinte mindig a kétszülős családokat állítja a gondolkodás és az elemzés középpontjába. Ezzel szemben az ezer lakosra jutó válások aránya növekszik, az összes házasságkötésen belül az újráházasodások aránya csökken. Az utolsó adatok szerint Magyarországon a házasságok 45 százaléka végződik válással (Eurostat 2009: 35). Egyre több az egyszülős családok aránya, akik számára már nem valódi kérdés, hogy jó-e az, ha a nők (és a férfiak) dolgoznak. A valódi kérdés egyre inkább az, hogy miként támogatja a családpolitika azt, hogy a fiatal szülők el tudják helyezni már három év alatti kisgyermeküket is jó minőségű és megfizethető gyermekintézményekben, illetve felismeri-e, hogy a konzervatív családpolitika nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

IRODALOM

- Bálint M.–Köllő J. (2008): A gyermeknevelési támogatások munkaerő-piaci hatásai. *Esély*, 1: 3–27.
- Belinszki E. (1997): A munka nemesít? *Szociológiai Szemle*, 1: 133–153.
- Blaskó Zs. (2005): Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai 1988, 1994, 2002. *Demográfia*, 2–3: 159–186.
- Blossfeld, H-P.–Hofmeister, H. eds. (2006a): *Globalization, Uncertainty and Women's Careers*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Blossfeld, H-P.–Mills, M.–Bernardi, F. eds. (2006b): *Globalization, Uncertainty and Men's Careers. An International Comparison*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Bukodi E. (2005): Női munkavállalás és munkaidő-felhasználás In Nagy I.–Pongrácz T.-né–Tóth I.Gy. szerk.: *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005*. Budapest: TÁRKI–SzMM, 15–43.
- Chesnais, J-C. (1998): Below-Replacement Fertility in the European Union (EU-15): Facts and Policies. 1960–1997. *Review of Population and Social Policy*. 7: 83–101.
- EC (2009): *Indicators for monitoring the Employment Guidelines including indicators for additional employment analysis, 2009 Compendium, 25/06/2009*. European Commission: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=477&langId=en>. Letöltve: 2009. július 16.
- Eurostat (2009): *Demographic Outlook, National reports on the demographic developments in 2007*. epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY.../KS-RA-08-013-EN.PDF. Letöltve: 2009. október 18.
- Ferge Zs. (1999): Hogyan hatott a rendszerváltás a nők helyzetére? In Lévai K.–Kiss R.–Gyulavári T. szerk.: *Vegyessváltó. Pillanatkép nőkről és férfiakraól*. Budapest: Egyenlő Esélyek Alapítvány, 13–30.
- Frey M. (2009): Nők és férfiak a munkaerőpiacon – a Lisszaboni Növekedési és Foglalkoztatási Stratégia céljainak tükrében. In Nagy I.–Pongrácz T.-né szerk.: *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009*. Budapest: TÁRKI–SzMM, 27–51.
- Fuchs, V.R. (2003): *A nemek közötti gazdasági egyenlőtlenségekről*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Giddens, A. (1995): *Szociológia*. II/6. fejezet. Nem és szexualitás. Budapest: Osiris, 179–188.
- Kapitány G.–Spéder Zs. (2009): A munkaerőpiac és a pénzügyi családtámogatási rendszer hatása a gyermekvállalási tervek megvalósulására In Nagy I.–Pongrácz T.-né szerk.: *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009*. Budapest: TÁRKI–SzMM, 79–94.

- Křížková, A.–Nagy, B.–Kanjuo Mrčela, A. (2009): Geschlechterspezifische Auswirkungen der Arbeitsmarktpolitik in der Tschechischen Republik, Ungarn und Slowenien In Klenner, Ch.–Leiber, S. Hrsg.: *Wohlfahrtsstaaten und Geschlechterungleichheit in Mittel- und Osteuropa*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 337–372.
- Nagy B. (2008): Challenging the Male Norm of Employment: Evidence from Sweden, Norway, and Hungary. In Kabeer, N.–Stark, A.–Magnus, E. eds.: *Global Perspectives on Gender Equality. Reversing the Gaze*. New York: Routledge, UNRISD Research in Gender and Development, 87–111.
- OECD (2007): *Babies and Bosses - Reconciling Work and Family Life (Vol. 5): A Synthesis of Findings for OECD Countries*,
http://www.oecd.org/document/45/0,3343,en_2649_34819_39651501_1_1_1_1,00.html.
Letöltve: 2009. október 5.
- OECD (2009): *Family Database, Chart SF4.5 42293894.xls*
http://www.oecd.org/document/4/0,3343,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html.
Letöltve: 2009. október 5.
- Pongrácz T.-né (2005): Nemi szerepek társadalmi megítélése. In Nagy I. –Pongrácz T.-né–Tóth I.Gy. szerk.: *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005*. Budapest: TÁRKI–ICsSzEM, 73-86.
- Saxonberg, S.–Sirovátka, T. (2006): Failing Family Policy in Post-Communist Central Europe *Journal of Comparative Policy Analysis*, 8(2): 185–202.
- Scharle, Á. (2007): The Effect of Welfare Provisions on Female Labour Supply in Central and Eastern Europe. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 9(2): 157–174.
- World Economic Forum (2007): *Global Gender Gap 2007*. Part I. Measuring the Global Gender Gap, 162. <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Gender%20Gap/index.htm>
Letöltve: 2009. február 27.